

O'Z FUQAROLARINI HIMOYA QILISH, HIMOYA TUSHUNCHASI VA XALQARO HUQUQNING. ZAMONAVIY TAMOYILLARI.

Abdullayeva Nodirabegim Xushvaqtoyna

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy huquq fakulteti

Davlat-huquqiy faoliyat yo'nalishi

1-bosqich A-potok 1-guruh

Annotatsiya : *Ushbu maqolada xalqaro huquqning tamoyillari haqida so'z yuritiladi. Mazmunan olganda xalqaro huquqning tamoyillari vujudga kelishi, uning o'rganilish sabablari va uni rivojlantirish hususida tahlil etiladi.*

Kalit so'zlar: *xalqaro huquqning tamoyillari, prinsip, deklaratsiya, rezalyutsiya, BMT, jus necessitatis, jus cogens, shartnoma, imperativ norma, ierarxiyasi, ustav*

"O'z fuqarolarini himoya qilish" deb aytilgan jumla jiddiy va muhim huquqiy qoida hisoblanadi. Bu jumlaning mazmuni o'zaro hamkorlik, adolatli davlat tizimi va xalqaro huquqning muhim prinsiplari asosida fuqarolar va jamoat a'zolarining huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilgan.

Himoya qilish tushunchasi bir necha ko'rsatkichlar orqali tushunilishi mumkin. Shu tufayli, davlat organlari va qonun hujjatlari orqali fuqarolarning shaxsiy huquqlari va xotirjamliklarini, ta'lim, sog'liqni himoya qilish, adolatli ko'rish, to'g'ri muddatli muammo hal qilish, ayol va balandbog'imlar himoyasi va hokazo tuplamasi.

Himoya qilish uchun javobgarlik tushunchasi esa davlat organlarining fuqarolarni himoya qilish va huquqiy qonunlarni amalga oshirishiga oid mas'uliyatini anglatadi. Bu jarayon davlat organlarining huquqni muhofaza qilish, adolatli tartibni saqlash, huquqiy mehnatini amalga oshirish va huquqiy ta'limni ta'minlash majburiyati kabi masalalarni o'z ichiga oladi.

Xalqaro huquqning zamonaviy tamoyillari esa global tartibsizliklar, terrorizm, zulum, diskriminatsiya va boshqa muhim muddalar boyicha dunyodagi huquqiy tizimning yanada rivojlanayotgan masalalari bilan bog'liq. Bu yerga kasb-hunar, ta'lim, sog'liq, faol ijtimoiy qatnashish, huquqiy muhokama, xalqaro inson huquqlariga huquqiy yondashuvlar, milliy va diniy tashabbus, o'zaro munosabatlar va boshqa ko'plab yo'nalishlar kiradi.

Bularning birgalikda, o'z fuqarolarini himoya qilish, davlat organlarining javobgarligi va xalqaro huquqning zamonaviy tamoyillari o'zaro bog'liqlikka ega bo'lgan muhim huquqiy muddalardir. Huquqiy madaniyat va huquqiy tadqiqotlar insoniyatning mustaqil va barqi erkin hayotini tashkil etishda ahamiyatga ega.

Xalqaro huquqning asosiy prinsiplari ilk bor BMT Ustavida mustahkamlab qo'yilgan. Ularning mazmuni 1970-yili Bosh Assambleyada qabul qilingan BMT Ustaviga muvofiq do'stona munosabatlar va hamkorlikka taalluqli muhim hujjat – Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiyada, shuningdek, 1975-yildagi Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Kengashining Yakunlovchi aktida ochib berilgan va rivojlantirilgan. Bundan tashqari, xalqaro huquqning bir qator prinsiplariga bag'ishlangan BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyalari ham mavjud. Xalqaro huquq asosiy prinsiplarining aniq soni yuzasidan huquqshunos olimlar hozircha yakdil xulosaga kelolganlari yo'q. 1970-yilgi Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi Deklaratsiya quyidagi yettita asosiy prinsipni qamrab olgan: 1) kuch ishlatmaslik; 2) nizolarni tinch yo'l bilan hal etish; 3) aralashmaslik; 4) hamkorlik; 5) xalqlarning teng huquqliligi va o'z taqdirini o'zi belgilashi; 6) suveren tenglik; 7) xalqaro huquqqa oid majburiyatlarni vijdonan bajarish. Xalqaro huquqda amalda bo'lgan prinsiplar universal va mintaqaviy (ularni e'tirof etadigan subyektlar doirasidan kelib chiqib), umumiy va sohaviy (ular amal qiladigan sohalar bo'yicha) prinsiplarga bo'linadi. Yuridik normalar va institutlar bilan birgalikda prinsiplar xalqaro huquqning murakkab ko'rinishdagi yaxlit tizimini tashkil etadi. Xalqaro huquq doirasida prinsiplarning xilma-xil turlari bilan farqlanadi. Ular orasida g'oya-prinsiplar muhim o'rin tutadi. Tinchlik va hamkorlik, gumanizm, demokratiya g'oyalari shular jumlasidandir. Ular BMT Ustavida, Inson huquqlari to'g'risidagi paktlarda va boshqa qator hujjatlarda o'z aksini topgan. G'oya – prinsiplar o'z faoliyatining asosiy ko'lamini aniq normalar orqali, ularning mazmunida aks ettirish va faoliyatini yo'naltirish yo'li bilan ro'yobga chiqaradi. Shuningdek, xalqaro huquqning sohaviy tamoyillari mavjud. BMT Xalqaro sudi dengiz huquqi prinsiplariga bir necha bor havola qilganki, ushbu huquq sohaning bir qator umumiy normalarini anglatadi. Aksariyat xalqaro soha olimlarining fikricha, sohaviy tamoyillarining mavjudligi xalqaro huquq sohasiga xos bo'lgan zarur belgi demakdir. Prinsiplarning shakllanish va faoliyat ko'rsatish borasidagi o'ziga xosligi ko'pincha shu yo'l bilan belgilanadiki, ular jahon tartib -qoidalari va xalqaro huquqning eng muhim asoslarini aks ettiradi hamda mustahkamlaydi. Ular zaruriy huquq (Jus Necessitatis) sifatida namoyon bo'ladi.

Tamoyillar ichida xalqaro huquqning asosiy prinsiplari (jus cogens) ajralib turadi. Ular umumiy mazmun kasb etuvchi universal imperativ normalar hisoblangan xalqaro huquq tartibotining poydevorini tashkil etadi. Diplomatiya amaliyotida, odatda, ular xalqaro munosabatlar prinsiplari, deb yuritiladi. 1969-yildagi Xalqaro shartnomalar to'g'risidagi Vena konvensiyasining 58-moddasiga muvofiq "Jus Cogens" (umumiy xalqaro huquqning imperativ normasi) normasi deganda, davlatlar xalqaro hamjamiyati tomonidan butun holda norma sifatida

qabul qilingan va tan olingan, undan chekinish mumkin bo'lmagan umumiy xalqaro huquq normasi anglanadi; u faqat umumiy xalqaro huquqning xuddi shunday xususiyatga ega keyingi normasi bilan o'zgartirilishi mumkin. Jus cogens normalarining boshqa imperativ normalardan farqi shundaki, jus cogens normalaridan har qanday chekinish davlatlar xatti-harakatini ahamiyatsiz qiladi. Jus cogens normalariga doim rioya qilinishi va ular xalqaro munosabatlarning har qanday sohasida qo'llanishi zarur. Umumiy xalqaro huquq normalari uning asosiy prinsiplari jus cogens normalari hisoblanadi. Davlat tomonidan biron-bir asosiy prinsipning buzilishini xalqaro hamjamiyat butun xalqaro huquq tartibotiga tajovuz sifatida baholashi mumkin. Prinsiplarning o'ziga xos jihatlaridan biri ularning o'zaro bog'liqligidir. Prinsiplar mazmunidagi umumlashganlik darajasining yuksakligi ulardan har birining talablarini boshqalarning mazmunini qiyoslab ko'rish yo'li bilan qo'llash mumkinligini ko'zda tutadi. Deylik, o'z taqdirini o'zi belgilash prinsipini qo'llash uchun hududiy yaxlitlik prinsipini hisobga olish lozim bo'ladi. Prinsiplarning o'zaro bog'liqligi, 1970-yildagi BMT Ustaviga muvofiq, davlatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar va o'zaro hamkorlikka doir Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiyada ta'kidlangan edi. Xalqaro huquq nazariyasida muntazam ravishda prinsiplarning ierarxiyasini aniqlash yo'lida harakatlar bo'lgan va bunday harakatlar hali ham davom etmoqda. Shakshubhasiz, xalqaro huquqning barcha prinsiplari boshida jus cogens normalari turadi. Asosiy prinsiplarning ichki ierarxiyasi (tabaqalanishi) muayyan muntazamlik kasb etmaydi: ayrim olimlar yalpi tinchlik va xavfsizlik muhofazasini mustahkamlovchi prinsiplarni birinchi o'ringa qo'ysa, boshqalari – gumanizm va insonparvarlik prinsiplarini, uchinchi guruh olimlari esa davlatga xos bo'lgan yaxlitlik va buzilmaslik prinsiplarini ustun deb hisoblaydi. Fuqarolar tinchligi - chi..? Barcha mamlakatlarni davlat sifatida e'tirof etilishi avvalo fuqarolar va insonlar bilan bog'liq sanaladi. Bu avvalo inson huquqlarini hurmat qilish tamoyili bilan o'rganiladi. Inson huquqlarini hurmat qilish tamoyili shakillanishi bevosita BMT Ustavining qabul qilinishi bilan bog'liq. Ustavning 1-moddasida Tashkilot a'zolarining maqsadi sifatida "barcha uchun ularning irqi, jinsi, tili va dinidan qat'iy nazar inson huquqlari va asosiy erkinliklarini rag'batlantirish va hurmat qilishni rivojlantirishda" davlatlar o'rtasida hamkorlik to'g'risida so'z boradi. Bundan tashqari 2005 yilgi BMTning yuqori darajadagi Butunjahon sammiti yig'ilishida a'zo davlatlar nihoyat ushbu yig'ilishning yakuniy hujjatiga (A/RES/60/1) kiritish orqali himoya qilish mas'uliyati tamoyiliga sodiq qolishdi. Qabul qilingan kontseptsiya ICISS tomonidan dastlab taklif qilingan ba'zi jihatlarini o'tkazib yuborgan bo'lsa-da, u xalqaro inson huquqlari va gumanitar huquqning eng jiddiy buzilishining oldini olish va ularga javob berish bilan bog'liq asosiy jihatlarini

saqlab qoladi. Prinsipning qabul qilinishi Davlat va hukumat rahbarlari o'z aholisini genotsid, urush jinoyatlari, etnik tozalash va insoniyatga qarshi jinoyatlardan himoya qilish mas'uliyatini tasdiqladilar va bu majburiyatni bajarishda bir-birlarini rag'batlantirish va yordam berish uchun jamoaviy mas'uliyatni o'z zimmlariga oldilar. Shuningdek, ular milliy hokimiyat organlari o'z aholisini himoya qila olmagan taqdirda, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomiga muvofiq va tegishli mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlikda o'z vaqtida va qat'iy choralar ko'rishga tayyor ekanliklarini ma'lum qilishdi. Ushbu sammitning yakuniy hujjatida Himoya qilish mas'uliyati bo'yicha paragraflar:

138. Har bir alohida davlat o'z aholisini genotsid, urush jinoyatlari, etnik tozalash va insoniyatga qarshi jinoyatlardan himoya qilishga majburdir. Bu mas'uliyat bunday jinoyatlarning, shu jumladan, ularni gijgijlash orqali oldini olishni nazarda tutadi tegishli va zarur vositalar. Biz bu mas'uliyatni o'z zimmamizga olamiz va unga muvofiq harakat qilamiz. Xalqaro hamjamiyat, kerak bo'lganda, davlatlarni ushbu mas'uliyatni bajarishga undashi va yordam berishi va Birlashgan Millatlar Tashkilotini erta ogohlantirish qobiliyatini yaratishda qo'llab-quvvatlashi kerak.

139. Xalqaro hamjamiyat Birlashgan Millatlar Tashkiloti orqali, shuningdek, Nizomning VI va VIII boblariga muvofiq, aholini genotsid, urush jinoyatlari, etnik tozalash va boshqalardan himoya qilish uchun tegishli diplomatik, gumanitar va boshqa tinch vositalardan foydalanishga mas'uldir. insoniyatga qarshi jinoyatlar. Shu nuqtai nazardan, biz Xavfsizlik Kengashi orqali Nizomga, shu jumladan VII bobga muvofiq, har bir alohida holatda va tegishli mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlikda o'z vaqtida va qat'iy ravishda jamoaviy choralar ko'rishga tayyormiz. Agar tinch vositalar etarli bo'lmasa va milliy hokimiyat o'z aholisini genotsid, urush jinoyatlari, etnik tozalash va insoniyatga qarshi jinoyatlardan himoya qila olmasa. Biz Bosh Assambleya Xartiya va xalqaro huquq tamoyillarini hisobga olgan holda aholini genotsid, urush jinoyatlari, etnik tozalash va insoniyatga qarshi jinoyatlardan himoya qilish mas'uliyatini hamda uning oqibatlarini ko'rib chiqishni davom ettirish zarurligini ta'kidlaymiz. Shuningdek, biz zaruriy va maqsadga muvofiq ravishda davlatlarga o'z aholisini genotsid, urush jinoyatlari, etnik tozalash va insoniyatga qarshi jinoyatlardan himoya qilish salohiyatini oshirishga yordam berish va inqiroz va mojarolar boshlanishidan oldin stress ostida bo'lganlarga yordam berish niyatidamiz.

140. Biz Bosh kotibning genotsidning oldini olish bo'yicha maxsus maslahatchisi missiyasini to'liq qo'llab-quvvatlaymiz.

2005 yilda Himoya qilish mas'uliyati qabul qilinganidan beri Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi ushbu tamoyilni ishlab chiqish va uni amaliy

amalga oshirishga rahbarlik qilish uchun bir qator qadamlar qo'ydi. A'zo davlatlar, shuningdek, rasmiy va norasmiy uchrashuvlar chog'ida ushbu tamoyilning amalga oshirilishini muntazam ravishda ko'rib chiqdilar va bu tamoyilga Birlashgan Millatlar Tashkilotining tegishli rezolyutsiyalarida qayta-qayta havola qilingan va yana bir bor tasdiqlangan. Boshqa ishtirokchilar bu tamoyilni amalga oshirish tarafdori va qo'llab-quvvatladilar.

FOYDALANILAGN MANBALAR:

1. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlari. (abiturtest.uz)
2. ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ЖИНОЯТЛАРИ ҲАҚИДАГИ ИШЛАРНИ ЮРИТИШ (ҚИЁСИЙҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ) – тема научной статьи по наукам о Земле и смежным экологическим наукам читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru)
3. Fuqarolarni himoya qilishning uslublari va xususiyatlari (arxiv.uz)
4. O'zbekiston xorijda jinoyat qilgan fuqarolarini himoya qilishi kerakmi? (kun.uz)
5. Fuqarolik huquqlarini himoya qilish usullari (adliya.uz)
6. O'RQ-610-сон 13.03.2020. O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida (lex.uz)